

קונסנזוס ופונקציות ייצוגיות בכנסת ישראל

מבוא

המבקש להעריך את מידת הייצוג הפוליטי במשטר הדמוקרטי, נוקק לא פעם להשוואות מיקרוקוסמיות המתייחסות להבדלים, ועל פי רוב – הבדלים במבנה ובהרכב הסוציו-דמוגרפי בין כלל האוכלוסייה לבין הנבחרים (כספי, 1976). על-פי גישה זו, מידת הייצוג הפוליטי נקבעת לפי מידת ההשתקפות של איפיוני הבוחרים (כגון מין, גיל, משלח-יד, השכלה וכד') בהרכב הגוף הנבחר : במידה שהנציגים אכן דומים למיוצגים, הרי זו עדות למימוש הייצוג הפוליטי, ואילו במידה שלא קיים דמיון – הייצוג מתפרש כלקוי, בין אם נוצר ייצוג ייתר (כאשר תכונה מסוימת שכיחה יותר בקרב הנבחרים) ובין אם נוצר תת-ייצוג (כאשר התכונה שכיחה יותר בקרב האוכלוסייה המיוצגת ; ראה : בריכטה ובן-דור, 1974).

בהתאם לעקרונות מושגיים אלה, יש נוהגים אף להשוות בין הדעות הפוליטיות הרווחות בציבור לבין אלו שבאליטה הפוליטית, במגמה לקבוע מהו היקף ההסכמה הציבורית למעשי הממשל. קיום הסכמה פוליטית למעשי הממשל הוא אחד המאפיינים של משטר דמוקרטי (דה גרציה, 1968), שכן בניגוד למשטרים פוליטיים אחרים, הממשל הדמוקרטי אמור לפעול במסגרת של הסכמה מצד האזרחים. על כן, ההשוואות המיקרוקוסמיות הבוחנות את הדעות הפוליטיות של הנציגים ושל המיוצגים (מקלוצקי, הופמן ואו'הארה, 1960), מספקות מידע חיוני להערכת מידת הייצוג הפוליטי של המשטר הדמוקרטי.

ברם, מרבית המחקרים המיקרוקוסמיים מתעלמים מן האפשרות שהייצוג הפוליטי יכול להתממש למרות ההבדלים הסוציו-דמוגרפיים, הפוליטיים והרעיוניים הקיימים בין הציבור לנבחריהו (כספי, 1976). באדג' (1970, עמ' 29), המשווה את היקף הקונסנזוס הפוליטי הקיים בציבור לעומת היקפו באליטה הפוליטית, מנסח ארבעה מצבים אפשריים, אשר רק שניים מתוכם עשויים לספק את דרישות הגישה המיקרוקוסמית :

- (א) היקף הקונסנזוס הפוליטי זהה הן בקרב הציבור והן בקרב הנבחרים.
- (ב) קיים קונסנזוס פוליטי בקרב הציבור, אך לא בקרב הנבחרים.
- (ג) קיים קונסנזוס פוליטי בקרב הנבחרים, אך לא בקרב הציבור.
- (ד) אין קונסנזוס פוליטי – לא בקרב הציבור ולא בקרב הנבחרים.

אף שמיון זה מתעלם ממכלול הגורמים המשפיעים על התהוות קונסנזוס פוליטי, הריהו מאפשר להגדיר שלוש פונקציות ייצוגיות, העשויות לאפיין כל פרלמנט דמוקרטי :

1. מצב א' ומצב ד' מניחים שהיקף הקונסנזוס וחילוקי-הדעות לגבי תחומים שונים בין המיגורים השונים באוכלוסייה משתקפים בדיוק סטטיסטי בגוף הנבחר. על כן, אפשר להתייחס אל מקרים אלה כדוגמא לפונקציה ייצוגית של ש י ק ו ף מאפייני המיוצגים, שהיא, אולי, הרצויה ביותר מבהינתן חסידי הגישה המיקרוקוסמית.
2. במצב ב', קיים קונסנזוס בציבור לגבי מספר נושאים רב, בעוד שבקרב הנבחרים

קיימים חילוקי-דעות לגבי נושאים רבים. במקרה זה הפרלמנט מבטא החרפה של הניגודים הספורים הקיימים באוכלוסייה. במילים אחרות, היקף ההסכמה הציבורית זוכה למה שהחוקרים בעלי הגישה המיקרוקוסמית נוהגים לכנות בשם 'תת-ייצוג'. במקרה כזה הפרלמנט משקף הגברה של הקונפליקטים הקיימים בתחומים ספורים באוכלוסייה המיוצגת.

3. לבסוף, במצב ג' מתהפכות היוצרות, שכן בקרב הנציגים היקף הקונסנזוס הפוליטי רחב ועולה על זה הקיים באוכלוסייה. ניתן לפרש מצב זה כמעין 'ייצוג-יתר' של תמימות-הדעים הרווחת בציבור לגבי נושאים מעטים ביותר. במקרה זה מבטא הגוף הנבחר שיכוח של הקונפליקטים הקיימים בקרב האוכלוסייה.

שלוש הפונקציות הייצוגיות הללו הן לגיטימיות בכל משטר דמוקרטי, ובמאמר זה נתמקד בשאלה באיזו מידה הן קיימות בכנסת בישראל ואילו נסיבות פוליטיות מצמיחות כל אחת מהן.

שיטת המחקר

המחקר נערך בחודשי האביב של שנת 1972 (כספי, 1976). רואיינו 83 מבין חברי הכנסת השביעית. בפני כל אחד מהם הוצגו 14 שאלות אשר נלקחו מן הסקר השוטף של המכון למחקר חברתי שימושי והמכון לקומוניקציה באוניברסיטה העברית בירושלים (בן סירא, 1972)¹. על מנת שההשוואה תהיה תקפה, תוכנו הראיונות בכנסת באופן שיערכו במקביל לראיונות הסקר השוטף. המראיינים היו 6 סטודנטים אשר חילקו ביניהם את הראיונות לפי הבסיס הסיעתי של חברי הכנסת. הראיונות נערכו במזנון הכנסת, והשאלונים מולאו אך ורק בנוכחות המראיין. חברי הכנסת לא ידעו את מטרתו האמיתית של המחקר.

השאלות אשר שימשו בשני הסקרים מוינו לארבעה מיקבצים: הראשון כלל ארבע שאלות העוסקות בהערכת מצבה הכללי של המדינה—מבחינה בטחונית, חברתית, כלכלית. שלוש השאלות שבמיקבץ השני התייחסו להערכת המדיניות של הממשלה בתחומי החברה, הכלכלה ויחסי החוץ; המיקבץ השלישי כלל שלוש שאלות אשר נועדו לבדוק את היקף התמיכה בהתנהלויות אורחיות בשטחים המוהזקים על ידי ישראל, ואילו במיקבץ הרביעי נכללו ארבע שאלות בתחומים שונים של מדיניות הפנים (ראהנספח).

שתי האוכלוסיות—הציבור וחברי-הכנסת—סווגו על-פי שלושה קריטריונים מקובלים, אשר עשויה להיות להם משמעות פוליטית בהקשר הישראלי: מוצא, ותק בארץ וגיל. הדיפרנציאציה העדתית היא אחד המאפיינים המייחדים את החברה הישראלית כמערכת הקולטת גלי עלייה מארצות שונות (אייזנשטדט, 1967), ומאחר שלדיפרנציאציה זו יש משמעות פוליטיות מרחיקות-לכת, הוחלט לבחור במשתנה המוצא כאחד מקריטריוני הסיווג. למשך שהות בחברה הישראלית עשויות להיות השלכות פוליטיות (ליסק, 1969),

1 ממצאי הסקר השוטף מבוססים על מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית מעל גיל 20 (N=1784), בארבעה מרכזים עירוניים: ירושלים, תל-אביב רבתי, חיפה ובאר-שבע. מבין 100 חברי כנסת אשר רואיינו, השיבו לכל חלקי הראיון 83 בלבד; 20 חברי כנסת לא רואיינו כלל מסיבות טכניות שונות.

שכן ההערכה הרווחת היא שהמקדימים להגיע ארצה, היטיבו להתבצר בעמדות-כות, ואילו העולים שהגיעו באיחור מצאו עמדות אלה 'תפוסות'. להבחנה בין עולים חדשים לוותיקים עשויות, אפוא, להיות השלכות על דרך חלוקת המשאבים בחברה. משום כך יש לשער כי ייתכנו קונפליקטים ביניהם. בדומה למצב הקיים בחברות מערביות דינמיות, גם בישראל צפויים מתחים בין-דוריים (אייזנשטדט ובן-דוד, 1956). על כן, ההבחנה בין צעירים למבוגרים נועדה לבדוק אם קיימים חילוקי-דעות על פי חתך גיל.

הנחקרים סווגו, על פי משתנה המוצא, לשלוש קבוצות מוצא, אשר ההשוואה ביניהן נערכה בשלושה צמדים: (א) ילידי הארץ/ילידי ארצות הנצרות; (ב) ילידי הארץ/ילידי ארצות האיסלם; (ג) ילידי ארצות הנצרות/ילידי ארצות האיסלם.² על פי הוּת ק בארץ נעשתה הבחנה בין שתי קבוצות: ותיקים (שעלו ארצה לפני 1948) ועולים חדשים (שעלו אחרי 1948), ואילו על פי משתנה הגיל, הובחנו 2 קבוצות: צעירים (עד 49 שנה) ומבוגרים (מ-50 שנה ומעלה).

בסה"כ התקבלו 5 צמדי קבוצות. בכל אחד מן הצמדים, באוכלוסייה ובכנסת, נבדק היקף הקונסנזוס הקיים בין שתי הקבוצות בצמד, לגבי הנושאים השונים שהוצגו בשאלות. בשלב שני נערכה השוואה בין היקף הקונסנזוס הקיים בכל צמד — בציבור ובכנסת. באמצעות השוואה זו איתרנו את הפונקציה הייצוגית של הכנסת מבחינת כל אחד מן הצמדים שנבדקו. במידה שנמצא כי היקף הקונסנזוס בתוך הצמדים השונים בציבור (בין שתי הקבוצות בכל צמד) דומה להיקפו בתוך הצמדים המקבילים בכנסת, הצביע הדבר על קיום פונקציה ייצוגית של שיקוף. במידה שהיקף הקונסנזוס בתוך הצמדים בכנסת עלה על זה שבתוך הצמדים באוכלוסייה, שיקף המצב פונקציה של שיקוף. לעומת זאת, מצב הפוך, שבו היקף הקונסנזוס בתוך צמדי הקבוצות באוכלוסייה עולה על זה שבתוך הצמדים המקבילים בקרב חברי הכנסת, הוגדר כמבטא פונקציה של הגברה.

היקף הקונסנזוס בין שתי קבוצות בכל צמד נמדד בעזרת מדד השוני (מטרס, 1973, עמ' 155—158). מדד השוני מאפשר השוואה בין שכיחויות מקבילות של קטגוריית תשובה אחת בשתי אוכלוסיות. עם זאת, יש לציין כי נוצר עיוות מסוים כאשר האוכלוסיות המשוות שונות בגודלן המספרי, כמו במחקר הנוכחי.

ממצאים

בלוח 1 מוצגים ערכי המדד שהתקבלו עבור כל צמד קבוצות באוכלוסייה ובכנסת, לגבי כל אחד מבין ארבע-עשר הנושאים. מלוח 1 ניתן ללמוד על היקף הקונסנזוס בכל אחד

2 קטגוריות המוצא בהן אנו משתמשים חופפות, למעשה, את הקטגוריות המקובלות של 'יוצאי אירופה-אמריקה' ו'יוצאי אסיה-אפריקה'. המונח 'יוצאי ארצות האיסלם והנצרות' נראה לנו מדויק יותר, מאחר שהחלוקה הגאוגרפית אינה משקפת, במקרים רבים, את המוצא (יוצאי דרום-אפריקה, למשל, הם ברובם אשכנזים, וקיימות דוגמאות נוספות). במחקר הנוכחי לא נערכה הבחנה בין ילידי הארץ לפי מוצא האב, מאחר שהיא היתה יוצרת פיצול נוסף בין חברי הכנסת המעטים, יחסית, שנחקרו, ומקשה עוד יותר על מלאכת ההשוואה בתוך ובין צמדי האוכלוסיות.

לוח 1: דלקת הקונסוזום בתוך צמחי הקפוזיות לגבי 14 נושאים שונים: השוואה בין המצב האולטימטי למצב פנימי¹

ממצא	התחומים ²																				
	המרכז		המחלקות		המרכז		המחלקות		המרכז		המחלקות		המרכז								
ממוצע	סד"כ	בעיות פנים	סד"כ	סד"כ	סד"כ	סד"כ	סד"כ	סד"כ	סד"כ	סד"כ	סד"כ	סד"כ	סד"כ	סד"כ							
הקונסוזום	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1							
במכלול																					
התחומים																					
<p>א. ילקידי הארץ מול ילקידי ארצות הנצרות ציבור</p> <p>ב. ילקידי הארץ מול ילקידי ארצות האיסלם ציבור כנסת</p> <p>ג. ילקידי ארצות הנצרות מול ילקידי ארצות האיסלם ציבור כנסת</p> <p>ד. ותיקים מול עולים ציבור כנסת</p> <p>ה. אצילים מול מבוגרים ציבור כנסת</p>																					
	.11	.08	.13	.07	.03	.03	.07	.03	.03	.02	.03	.03	.19	.17	.19	.20	.16	.23	.18	.17	.05
	.16	.12	.10	.21	.09	.10	.14	.11	.19	.12	.24	.27	.32	.12	.15	.13	.19	.19	.19	.10	
	.08	.07	.03	.03	.18	.06	.05	.06	.02	.07	.10	.11	.05	.13	.09	.09	.08	.09	.10	.10	
	.21	.16	.06	.10	.26	.23	.15	.13	.14	.17	.23	.28	.26	.14	.32	.30	.24	.38	.38	.38	
	.11	.12	.14	.05	.20	.10	.06	.09	.01	.09	.12	.10	.14	.11	.14	.09	.10	.16	.12	.12	
	.21	.21	.15	.23	.27	.20	.24	.18	.26	.27	.18	.23	.19	.20	.23	.21	.12	.24	.35	.35	
	.06	.06	.02	.07	.12	.04	.04	.04	.03	.05	.08	.07	.05	.11	.06	.07	.07	.03	.07	.07	
	.29	.22	.07	.40	.20	.21	.29	.16	.37	.33	.28	.39	.21	.25	.37	.71	.28	.29	.20	.20	
	.09	.13	.04	.26	.17	.06	.03	.02	.05	.01	.09	.15	.03	.09	.10	.16	.06	.10	.08	.08	
	.14	.15	.09	.26	.16	.11	.12	.16	.12	.08	.13	.18	.14	.08	.18	.21	.16	.10	.07	.07	

1 ערכים הנמוכים מ-15.1 (ברצף מדט ל-10.1) מציינים קיומם קורנסוזום ביו שתי הקפוזיות בכל צמד; ערכים מ-16.1 ומעלה מציינים קורנסוזום (על פי מודל השוני, ראה: מטרים, 1973, עמ' 155-158). הערכים המציינים קונסוזום לגבי כל שאלה מודגשים באות שחורה.

2 המספרים המציינים את 14 הנושאים מקבילים למספרי 14 השאלות אשר הוצגו לפני הנחקרים (ראה נספח). עבור כל אחד מארבעת תחומי השאלות מפורט ממצע הקונסוזום עבור השאלות הנכללות בו, כשהשטר האחרון בלוח מתייחס לממצע הקונסוזום מעבר לכל התחומים.

מחמשת הצמדים, בציבור ובכנסת, בנושאים השונים. בלוח מרוכזים הנתונים על מספר נושאי הקונסנוס/קונפליקט בצמד הקבוצות בציבור ובכנסת.

לוח 2: מספר הנושאים בהם מושגים קונסנוס וקונפליקט בתוך צמרי הקבוצות — בציבור ובכנסת

צמדי הקבוצות	ציבור		כנסת	
	קונסנוס	קונפליקט	קונסנוס	קונפליקט
א. ילידי הארץ/ילידי ארצות הנצרות	8	6	8	6
ב. ילידי הארץ/ילידי ארצות האיסלם	13	1	5	9
ג. ילידי ארצות הנצרות/ילידי ארצות האיסלם	12	2	2	12
ד. עולים/ותיקים	14	0	1	13
ה. צעירים/מבוגרים	11	3	8	6

א. ילידי הארץ / ילידי ארצות הנצרות

על פי נתוני לוח 2, זהו הצמד היחיד אשר בו מספר הנושאים בהם מושג קונסנוס באוכי לוסיה (8 תחומים) זהה למספר הנושאים בהם קיים קונסנוס אף בין הקבוצות המקבילות בכנסת, למרות שנושאי הקונסנוס אינם בהכרח זהים בשתי האוכלוסיות. לעומת זאת, בששה נושאים נגלו חילוקי-דעות בין ילידי הארץ לילידי ארצות הנצרות. בציבור — שתי קבוצות אלה חלוקות ביניהן בכל הנוגע להערכת המצב הכלכלי, המדיני והחברתי (ראה לוח 1, שאלות 2, 3, 4) ולהערכתן את מדיניות הממשלה (שאלות 5, 6, 7). רבים יותר מילידי הארץ פסימיים יחסית בהערכת מצבה הכלכלי, החברתי והמדיני של ישראל, בהשוואה לילידי ארצות הנצרות.³ גם בכל שלושת הנושאים של הערכת מדיניות הממשלה, מביעים ילידי ארצות הנצרות שביעות רצון גבוהה מזו של עמיתיהם ילידי הארץ. המצב בכנסת שונה: ביחס להערכת מצב המדינה, חלוקים חברי הכנסת רק בהערכת המצב הכלכלי והמדיני (שאלות 2 ו-3); ילידי הארץ שוב פסימיים יותר מילידי ארצות הנצרות. בתחום הערכת המדיניות, ילידי הארץ באוכלוסייה ביקורתיים יותר כלפי מדיניות החוץ של הממשלה (שאלה 6) וכלפי המדיניות החברתית (שאלה 7). חברי הכנסת שנולדו בארץ תומכים בהחלטיות רבה יותר מעמיתיהם ילידי ארצות הנצרות בהקמת ההתנחלויות האורחיות בצפון סיני (שאלה 9), אך כללית, הן בקרב חברי הכנסת והן בקרב האוכלוסייה הנטייה היא לתמוך בהתנחלויות בכל שלושת האזורים שעליהם נשאלו. אשר למדיניות הפנים, כאן מסתמן קונפליקט בין חברי הכנסת בצמד זה רק בנושא אחד: ילידי הארץ אופטימיים מעט יותר מילידי ארצות הנצרות לגבי היחסים בין דתיים לחילוניים (שאלה 13).

ב. ילידי הארץ / ילידי ארצות האיסלם

דומה שהיקף הקונסנוס בציבור בין שתי הקבוצות בצמד זה הוא הנרחב ביותר (13 נושאים). רק בנושא אחד — ייחוס קשיי הדיור לגלי העלייה, התגלו חילוקי דעות: ילידי

3 ערכי מדד השוני משקפים את כיוון ההסכמה/אי-ההסכמה. פרטים על כך מובאים כאן בקצרה. ההתפלגויות המפורטות של התשובות נמצאות בפרסום המקורי (כספי, 1976).

הארץ משוכנעים יותר מילידי ארצות האיסלם שהעלייה תרמה למצוקת הדיור (שאלה 12) 4. לעומת זאת, חברי הכנסת מארצות האיסלם חולקים בתשעה תחומים על דעות עמיתיהם, ילידי הארץ: הראשונים אופטימיים יותר בהערכת המצב הבטחוני, המדיני הכלכלי (שאלות 1, 2, 3), בעוד שהאחרונים אופטימיים יותר בהערכת המצב החברתי (שאלה 4). ילידי הארץ בכנסת ביקורתיים יותר מילידי ארצות האיסלם כלפי מדיניות החוץ של הממשלה (שאלה 6) וביקורתיים פחות מהם בהערכת המדיניות החברתית (שאלה 7). גם בנושא ההתנחלויות התגלו ניגודים בין הקבוצות בכנסת, כאשר חברי הכנסת מארצות האיסלם הביעו תמיכה נמרצת יותר מילידי הארץ בהתנחלויות אורחיות בבקעת הירדן. חברי הכנסת מארצות האיסלם (בניגוד לילידי ארצות האיסלם באוכלוסייה) תומכים יותר מילידי הארץ בדעה שהעלייה יצרה קשיים בהשגת דיור. משום כך, אולי, צידדו יותר מעמיתיהם בקיצוץ ההטבות לעולים חדשים (שאלה 11).

ג. ילידי ארצות הנצרות / ילידי ארצות האיסלם

בצמד זה מושגת תמימות-דעים באוכלוסייה ב־12 נושאים ואילו בצד המקביל בכנסת רק בשני נושאים. ילידי ארצות הנצרות באוכלוסייה אופטימיים יותר מילידי ארצות האיסלם בהערכת מצבה הכלכלי של המדינה. הם גם משוכנעים יותר שהעלייה אמנם גרמה קשיים בהשגת דיור. חברי הכנסת משתי הקבוצות תמימי-דעים ביניהם רק בהערכת מצבה המדיני של ישראל והערכת היחסים בין העדות, בעוד שביתר התחומים נותרים חילוקי-דעות ביניהם.

ד. עולים חדשים / ותיקים

בניגוד למצופה (ראה הסבר בעמ' 39), הקבוצות בצמד זה באוכלוסייה משיגות תמימות-דעים ביניהן בכל 14 הנושאים, העומדת בניגוד בולט לחילוקי-דעות הקיימים בצמד המקביל בכנסת ברובם המכריע (13) של הנושאים. חברי הכנסת ה'עולים' אופטימיים יותר ביחס למצב המדינה בתחומים השונים, מרוצים יותר ממדיניות הממשלה בכל הנושאים שנבדקו, תומכים פחות בהקמת היאחזויות בשטחים המוחזקים, מחייבים יותר את המדיניות הקיימת ביחס לעזרה לעולים, ממעטים בהערכת השפעת העלייה על מצוקת הדיור ופסימיים יותר בהערכת היחסים בין הדתיים לחילוניים, בהשוואה לחברי הכנסת הוותיקים.

ה. צעירים / מבוגרים

רק בשלושה נושאים באוכלוסייה ובשישה נושאים בכנסת מתגלים חילוקי-דעות בין שתי שכבות הגיל. באוכלוסייה הכללית, הצעירים פסימיים, יחסית למבוגרים, בהערכת המצב החברתי במדינה, תומכים יותר בדעה שהעלייה גרמה למצוקת דיור, ומעט יותר פסימיים באשר למצב היחסים בין דתיים לחילוניים. לעומת זאת, בכנסת הצעירים פסימיים, בהשוואה למבוגרים, בהערכת המצב המדיני והחברתי של ישראל, אך שוללים פחות

4 שאלה 12 אמנם מתייחסת באופן כללי ל'קשיים לאוכלוסייה הישראלית להשיג את הדרוש להם', אולם יש להגות כי קשיים אלה התפרשו בעיקר כקשיים בהשגת דיור (בדרך-כלל – אצל זוגות צעירים).

את מדיניותה החברתית של הממשלה ונוטים יותר לייחס לעולים השפעה על קשיי דיור ולראות בחיוב את מצב היחסים בין דתיים לחילוניים. כמו כן, הם תומכים פחות בהתחליות אורחיות ברמת הגולן.

דיון ומסקנות

הפונקציות הייצוגיות של הכנסת

עיון בנתוני לוח 2 מורה כי אכן היקף הקונסנזוס השורר בצמדים השונים באוכלוסייה נרחב יותר מזה אשר בצמדים המקבילים בכנסת, למעט בצמד הראשון, שבו היקף הקונסנזוס באוכלוסייה ובכנסת זהה. בשני צמדים — (הראשון והחמישי) מבטאים הממצאים את פונקציית השיקוף. בשלושת הצמדים הנותרים — הפיזור המשתנה של הקונסנזוס בשתי האוכלוסיות מבטא את פונקציית ההגברה. אף אחד מן הצמדים שנבדקו אינו משקף את הפונקציה של שיקוף (ראה לוח 2).

ניתן גם לבדוק באיזו מידה מבטא כל צמד בכנסת את היקף הקונסנזוס או הקונפליקט בציבור מבחינת מספר נושאים, כלומר, מה הן הפרופורציות בין הפונקציות השונות, כפי שהן מתבטאות בכל צמד בכנסת. נתונים אלה מוצגים בלוח 3 (בעמוד הבא).

הפונקציה של שיקוף הקונסנזוס מאפיינת את הצמד של ילידי הארץ וילידי ארצות הנצרות: ב־6 נושאים משקפת הכנסת את הקונסנזוס הפוליטי בין שתי הקבוצות בציבור ואילו ב־4 נושאים — את חילוקי הדעות ביניהן. בשני נושאים, מבטאת הכנסת הגברה של חילוקי-הדעות בציבור: חרף הקונסנזוס באוכלוסייה, חברי הכנסת ילידי הארץ וילידי ארצות הנצרות חלוקים בדעותיהם בנוגע להתנחלויות בצפון סיני וליחסים בין דתיים לחילוניים (ראה לוח 1). לעומת זאת, רק בשני נושאים נמצא שהפרלמנט משכך את הקונפליקטים הקיימים באוכלוסייה — הערכת המצב החברתי והעמדה כלפי מדיניותה הכלכלית של הממשלה, ואלה הם שני הנושאים היחידים במחקר שבהם מיוצגת פונקציה זו.

בצמדים השני, השלישי והרביעי שכיחה הפונקציה הייצוגית של הגברה: ב־8 נושאים שבהם קיים קונסנזוס באוכלוסייה בין ילידי הארץ לילידי ארצות האיסלם, המצב בכנסת הפוך. פונקציית השיקוף מיוצגת רק ב־6 נושאים. הגברת הקונפליקטים בולטת יותר בשני הצמדים הנותרים; ב־10 נושאים בצמד של ילידי ארצות הנצרות/ילידי ארצות האיסלם, וב־13 נושאים בצמד עולים/ותיקים (ראה לוח 3).

את הצמד החמישי (צעירים/מבוגרים) מאפיינת פונקציית השיקוף: צמד זה בכנסת משקף את המצב באוכלוסייה ב־11 נושאים — 8 נושאים שבהם קיים באוכלוסייה קונסנזוס ו־3 נושאים שבהם קיים באוכלוסייה קונפליקט. רק בשלושה נושאים אין הכנסת משקפת את הקונסנזוס בין צעירים למבוגרים בציבור, ולגביהם היא מגבירה את הקונפליקטים באוכלוסייה: ביחס להערכת המצב המדיני, ביחס להערכת המדיניות החברתית וביחס לתמיכה בהתנחלויות ברמת הגולן גבוהה הקונסנזוס בין שתי שכבות הגיל באוכלוסייה יותר מאשר בכנסת.

שכיחותן בכנסת של פונקציות ההגברה והשיקוף, לעומת היעדרה של פונקציית השיכוך, אינם מקריים, ודומה שמאפייני-רקע אחדים של המערכת הפוליטית עשויים להסביר זאת.

לוח 3: פונקציות הייצוג בכנסת כחמשת הצמדדים

סך הנושאים שבהם משתקפות הפונקציות בחמשת הצמדדים	מס' נושאים שלגביהם קיים קונפליקט בציבור	מס' נושאים שלגביהם קיים קונסנזוס בציבור	פונקציות הייצוג בצמדדים בכנסת
א. ילידי הארץ/ילידי ארצות הנצרות			
10	4	6	שיקוף:
2	—	2	הגברה:
2	2	—	שיכוך:
14	6	8	סה"כ
ב. ילידי הארץ/ילידי ארצות האיסלם			
6	1	5	שיקוף:
8	—	8	הגברה:
14	1	13	סה"כ
ג. ילידי ארצות הנצרות/ילידי ארצות האיסלם			
4	2	2	שיקוף:
10	—	10	הגברה:
14	2	12	סה"כ
ד. ותיקים/עולים			
1	—	1	שיקוף:
13	—	13	הגברה:
14	—	14	סה"כ
ה. צעירים/מבוגרים			
11	3	8	שיקוף:
3	—	3	הגברה:
14	3	11	סה"כ

א. משתנה המוצא

פונקציית השיקוף מייחדת, כאמור, את הצמד של ילידי הארץ/ילידי ארצות הנצרות, אך לא את שני הצמדדים העדתיים הנותרים, המאופיינים על ידי הפונקציה של הגברה. מדוע, אם כן, רווחות שתי פונקציות שונות בצמדדים העדתיים?

אפשר שהרכבה העדתי של קבוצת ילידי הארץ באוכלוסייה לעומת הרכבה בכנסת מסביר את התגבשותן הדיפרנציאלית של הפונקציות הייצוגיות. חלקם הגדול של ילידי הארץ באוכלוסייה באים ממשפחות שעלו מארצות האיסלם (שנתון סטטיסטי, 1972),

בעוד שמוצאם של רוב חברי הכנסת אשר נולדו בארץ — ממשפחות שהגיעו מארצות הנצרות⁵. לכן, חילוקי הדעות הפוטנציאליים בין ילידי הארץ לבין ילידי ארצות הנצרות בכנסת עשויים להצטמק, משום שהראשונים אינם מתקשים במיוחד להסתגל לממסד הפוליטי הקולט, המורכב ברובו מילידי ארצות הנצרות. שתי הקבוצות הללו אכן השיגו תמימות דעים בכנסת יותר מכל צמד אחר (ראה לוח 2). גשאלת השאלה: מדוע בציבור קיים מספר נושאים זהה לגביהם יש קונסנוס (או קונפליקט) בין ילידי הארץ וילידי ארצות הנצרות, אם מוצאם של הראשונים (בציבור) בעיקר מארצות האיסלם? נראה כי בכנסת, קיום 8 תחומי קונסנוס נחשב לקונסנוס גבוה יחסית, אולם באוכלוסיה הכללית, אם נשווה צמד זה לשני 'צמדי המוצא' האחרים, נראה כי מספר הנושאים בהם קיים קונסנוס בצמד זה הוא הנמוך ביותר בהשוואה לשניים האחרים (ראה לוח 2). כלומר, בציבור זהו קונסנוס נמוך יחסית.

אשר לצמד השני — ילידי הארץ/ילידי ארצות האיסלם, ההרכב הדיפרנציאלי של מוצאם של ילידי הארץ בציבור ובכנסת, כפי שתואר לעיל, מסביר מדוע בציבור קיים קונסנוס גבוה מאד בצמד זה (ב-13 נושאים), בעוד שבכנסת מספר הנושאים לגביהם קיים קונפליקט (9 נושאים) עולה על מספר הנושאים שלגביהם קיים קונסנוס.

בצמד השלישי — ילידי ארצות הנצרות/ילידי ארצות האיסלם — קיים, כמצופה, מספר גבוה של נושאים (12) שלגביהם יש קונפליקט בכנסת. המפתיע הוא מספר זה של נושאים לגביהם קיים קונסנוס בצמד זה בציבור, ונראה שההסבר בדבר קיום הבדלים תרבותיים בין שתי קבוצות המוצא אינו תופס במקרה זה.

ג. משתנה הגיל

היקף הקונסנוס הפוליטי השורר בין שתי שכבות הגיל באוכלוסייה ובכנסת עשוי להעיד על קיום הרמוניה ועל המשכיות בין-דורית הן בציבור⁶ והן בקרב האליטה הפוליטית. ממצאים אלה מנוגדים לציפיות ולממצאים אחרים, המצביעים על קיום חילוקי-דעות בין צעירים למבוגרים בחברה הישראלית בתחומים רבים (אנטונובסקי ואריאן, 1972). עם זאת, הם תואמים הערכות אנליטיות שכבר הובעו בעבר (אדלר, 1962). הבסיס האידיאולוגי-ציוני והגשמת החזון הציוני תורמים לגיבוש קונסנוס נרחב בחברה הישראלית סביב הערכים הבסיסיים: היעדים הלאומיים ודרכי הגשמתם (הורוביץ וליסק, 1977). אפשר שפעילותם הסדירה של מספר סוכני סוציאליזציה חברתית ופוליטית (כגון

5 על פי הנתונים בשנתון הסטטיסטי, 1972, המקבילים למועד עריכת המחקר, ילידי הארץ מהווים 46.2% מאוכלוסיית ישראל, ומתוכם ל-8% אב ילידי ישראל, ל-16.5% אב ילידי אירופה-אמריקה ול-21.7% אב ילידי אסיה-אפריקה.

6 הניתוחים הנוכחיים עומדים בסתירה מסוימת לניתוחים אחרים של תוצאות הבחירות לכנסת השמינית והתשיעית, לפיהם קיים הבדל בין דפוסי ההצבעה של הצעירים — הנוטים לתמוך במפלגות הליכוד, לבין אלו של המבוגרים — השומרים אמונים למערך. הבדלים כאלה עשויים לחזק את ההתרשמיות בנוגע לפער הבין-דורי באוכלוסיה הישראלית. נראה שניתן להסביר את הסתירה בין מסקנות אלו לבין ממצאי מחקרנו בעובדה שהן תקופת המחקר והן הסוגיות הנחקרות כאן שונות מהסיוטואציה הדרמטית של הבחירות והנושאים המודגשים בהן.

הצבא, מערכת החינוך, אמצעי התקשורת ועוד) מיתנה את המתחים הבינ-דוריים בארץ, ותרמה לשימור הקונסנווס בנושאים הללו לאורך שנים. קיימות גם מסגרות לפעילותם של צעירים, המתפקדות כסוכני סוציאליזציה ופועלות להעברת תודעת השיתוף והנשיאה בנטל הבטחוני לדורות החדשים (הגדנ"ע, תנועות הנוער וכן שירות החובה בצה"ל). כל הגורמים שצוינו לעיל פועלים, כמובן לגיבוש קונסנווס הן בקרב האוכלוסייה והן בקרב חברי הכנסת (בשני המקרים, מספר תחומי הקונסנווס בצמד זה עולה על מספר תחומי הקונפליקט, והדבר בולט בעיקר בציבור). עם זאת, על חברי הכנסת פועלים גם גורמים נוספים. כמעט בכל מפלגה פועלים מעין 'גופי קליטה' של הכוחות הצעירים ועבורם. למרות השמות השונים, כגון 'המשמרת הצעירה', 'דור ההמשך', 'חוג הצעירים', 'הדור הצעיר' וכד', לכל הגופים המפלגתיים הללו מכה תכליתית משותפת אחת: הם נועדו להבטיח את חינוכם של הצעירים ברוח ערכיה ועקרונותיה של המפלגה, הקנייתם של 'כללי-המשחק' המקובלים במפלגה, ולבסוף — גם מתן מסגרת להתנסות ו'טירונות' פוליטית. למעשה, ההישגים הפוליטיים הנרכשים במסגרת מכינה זו מבטיחים לא פעם אשראי פוליטי לח"כ הצעיר, וסיכויי למלא תפקידי שליחות נוספים מטעם המפלגה גדלים? בדיעבד הצליחו הגופים הללו אף 'לספוג' את תביעות הצעירים, למסד את מחאתם ולתעל את מרצם למאבקים פוליטיים, המבוקרים על ידי הממסד הפוליטי במפלגה. ייתכן שמשום כך, חרף הצורך הגובר בחילופי משמרות, לא פקדו את המפלגות ועוזעים על רקע מלחמת-דורות, כפי שהיו, אולי, מתרחשים במצבים דומים בחברות חדשות ודינמיות.

ג. משתנה חוותק

העיונות בין הממסד הקולט לבין הכוחות החדשים השואפים להשתלב בו עשוי היה לאפיין אף את הצמד עולים/ותיקים. בדומה לילידי ארצות האיסלם, גם העולים החדשים מבקשים לחדור למערכת הפוליטית ולהיאחו בעמדות כוח מרכזיות. אולי משום כך, מתהווה גם בצמד עולים/ותיקים הפונקציה של הגברה. שתי הקבוצות באוכלוסייה משיגות תמימות-דעים מוחלטת (בכל ארבעה-עשר הנושאים), אך נציגיהן בכנסת חלוקים בדעו-תיהם בכל התחומים, להוציא אחד.

ד. מעמדן של קבוצות 'חלשות' בכנסת

שלוש קבוצות של חברי כנסת נתונות, למעשה, במעמד דומה ביחס לממסד הפוליטי הקולט — הצעירים, ילידי ארצות האיסלם והעולים החדשים. ברם, רק הצעירים הצליחו להימנע מעיונות עם הממסד. נשאלת השאלה: מדוע חלוקה על פי גיל מאפשרת את התהוות הפונקציה הייצוגית של שיקוף הקונסנווס, בעוד שהוותק בארץ והמוצא העדתי מחזקים את הפונקציה הייצוגית של הגברה? גם הפעם נעוצה התשובה בפעילות הדיפרנציאלית של סוכני הסוציאליזציה השונים.

7 לא כל הכוחות הצעירים במפלגות גוייסו ו/או עשו את דרכם הראשונית בגופים המכינים הללו. ידועים אף מקרים של צמיחת נציגים צעירים אשר 'טופחו' על-ידי דמות מרכזית וחזקה במפלגה. ברם, בכל מקרה, השתלבותם של הפוליטיקאים הצעירים במוסדות הפוליטיים הותנתה לא מעט ביכולתם להפגין נאמנות ומסירות למפלגה.

מרבית המפלגות כוננו גופים פנימיים, אשר יתמודדו עם קליטתם של כוחות פוליטיים מקרב העולים החדשים וילידי ארצות האיסלם, כפי שהדבר נעשה במקרה של 'הצעירים'. יחד עם זאת, היה הבדל מהותי בהתייחסות הבסיסית של המפלגות לצעירים לעומת שתי הקבוצות האחרות: בעוד שהצעירים נחשבו למיגור פרובלמטי ומקור קבוע למתחים פוליטיים פנים-מפלגתיים אך גם למשאבים תיוביים, הרי העולים החדשים וחברי-הכנסת מארצות האיסלם נתפסו יותר כ'סוגיית-לוואי' של תהליך העלייה והקליטה החברתית. ההנחה הסמויה היא כי עם השלמתו של מיווג הגלויות, יתבטלו ההבדלים העדתיים ואילו העולים החדשים יתערו בארץ ויחדלו מלהוות שכבה נבדלת בחברה הישראלית. יתר על כן, בעוד שההבדלים הבין-דוריים והמתחים הקשורים בהם נחשבים כלגיטימיים וכסוגיה אוניברסלית, ההבדלים העדתיים והדיפרנציאציה בין הוותיקים לעולים נחשבו כבני-חלוף ובמידה רבה כבלתי-לגיטימיים. במערכת ערכים המחייבת מיווג גלויות כבסיס לתחייה לאומית, כינון גופים קבועים פנים-מפלגתיים לטיפול בקליטת נציגים עדתיים ונציגי עולים, עשוי היה להתפרש כעידוד המבנה הסקטנטי וכהכרה בו, בעוד בעיני הממסד הקולט מבנה זה אינו אלא מצב-ביניים חולף. גופים סוציאליזטוריים, המתמחים בקביעות בגיוס נציגי עולים, ובמיוחד נציגים מארצות האיסלם, היו אף תורמים להנצחת המבנה העדתי של החברה הישראלית.

על כן, אי-היכולת ואי-הנכונות להתמודד באורח ממוסד קבוע עם סוגיית הגיוס וההכשרה של פוליטיקאים מקרב השכבות החדשות, תרמו, כנראה, לא מעט להיווצרות מתחים פוטנציאליים בין הקבוצות שהשתלבו בממסד לבין אלו השואפות להשתלב בו. מתחים אלה חריפים יותר בכנסת ומצומצמים יותר באוכלוסייה.

סיכום ומסקנות

במאמר זה נעשה ניסיון להעריך את מידת הייצוג הפוליטי בבית הנבחרים הישראלי. לשם כך, אימצנו את העקרונות המושגיים של הגישה המיקרוקוסמית, וביצענו בדיקה השוואתית של היקף הקונסנזוס והקונפליקט בציבור ובכנסת. אותרו שלוש פונקציות ייצוגיות של הכנסת בישראל, ונבדקה מידת פיזורן. הסתבר כי הפונקציות הדומיננטיות הן הגברה ושיקוף, בעוד שפונקציית השיכון מיוצגת רק בצמד אחד מתוך חמישה, וגם זאת — רק במספר נושאים קטן.

ממצאי המחקר גם מראים כי הייצוג הפוליטי איננו מותנה בהכרח במידת הייצוג החברתי או הרעיוני, כפי שקובעים מרבית החוקרים הנוקטים גישה מיקרוקוסמית. ככל מחקר אמפירי, טעמים אחדים מחייבים זהירות בפירוש הנתונים ובייחוס משמעויות תיאורטיות להם. ראשית, אפשר שבחירת הקריטריונים לסיווג צמדי הקבוצות השפיעה על 'מפת התפוצה' של הפונקציות הייצוגיות בכנסת. אין ספק שקריטריונים נוספים, כגון מין, השכלה, משלח-יד, מקום מגורים — אם לציין רק אחדים מן המשתנים המקובלים במחקר הסוציולוגי — היו מעשירים ואולי אף משנים את המגמות של פיזור הפונקציות השונות, כפי שנתקבלו במחקר זה. שנית, הנושאים בהם נמדד הקונסנזוס בציבור ובכנסת הוכתבו, במידה רבה, על ידי שאלות הסקר השוטף, אשר לא נועדו במישרין לשרת את מטרת המחקר הנוכחי. מובן ששאלות אלו לא מיצו את קשת הסוגיות אשר

העסיקו את הזירה הפוליטית באביב 1972. שלישית, הנתונים המדווחים כאן מתייחסים לתקופה ספציפית, שנה לפני מלחמת יום הכיפורים. על כן אין מקום להקיש מתוך הממצאים על היקף הקונסנזוס לגבי נושאים שונים בתקופות מאוחרות יותר, בייחוד לאור האירועים הדרמטיים אשר פקדו את המערכת הפוליטית בישראל, כגון המלחמה, חילופי השלטון ושיחות השלום עם מצרים. את הממצאים המדווחים יש אפוא לבחון לאורם של הסייגים שפורטו לעיל.

כפי שהנתונים האמפיריים מראים הרי שבשניים מתוך חמישה צמדים השתקף הקונסנזוס הציבורי בכנסת (ילידי הארץ/ילידי ארצות הנצרות; צעירים/מבוגרים), בעוד שבשלושת הצמדים הנותרים, הכנסת אינה משקפת את הקונסנזוס בציבור, ולפי הגישה המיקרוקוסמית, אולי גם אינה מייצגת את האוכלוסייה. אלא שעובדת התגבשותן של שתי הפונקציות הייצוגיות — שיקוף והגברה — במשטר הדמוקרטי, ולא דווקא רק בישראל, עשויה ללמד שהדמיון בין הנציגים לבין המיוצגים, ואפילו אם המדובר בזהות רעיונית, אינו יכול לשמש אינדיקטור בלעדי לזיקה הייצוגית ביניהם. אדרבא, כנראה שהמשטר הדמוקרטי מעצם טבעו כרוך, בנסיבות מסוימות, במידה רבה של חילוקי-דעות.

מספר מאפיינים חברתיים ופוליטיים של האליטה הנבחרת יכלו דווקא לבצר את הפונקציה של שיכור המתחים בכנסת. כך, למשל, ממדיה הקטנים של האליטה עשויים להקל על ההומוגניות הרעיונית, ולהגביר, אולי, אף את האינטראקציות הבינאישיות ואף להגדיל את ההיכרויות האישיות (גורביץ וויינגרוד, 1976). מאפיינים אלה עשויים להביא לצמצום חילוקי-הדעות בין החברים. כמו כן, מרבית חברי האליטה הפוליטית בישראל, בשנות החמישים והששים, נטלו חלק פעיל בשלבים השונים של המאבק הלאומי להשגת עצמאות מדינית. החוויה ההסטורית המשותפת עשויה אף היא ללכד את שורתיה הפנימיות. גם המתח הבטחוני הנמשך ותחושת המצור המדיני עקב הסכסוך עם מדינות ערב יכלו לתרום להדחת הקונפליקטים או לפחות להנמכת הפרופיל שלהם.

ברם, בניגוד לתנאים הללו, הנתונים האמפיריים מגלים כי הפונקציה הרווחת בכנסת היא דווקא הגברת המתחים באוכלוסייה. מדוע?

ייתכן כי אחדים מהגורמים העשויים להחריף את הקונפליקטים בין חברי הכנסת לבין עצמם (בהשוואה להרמוניה יחסית באוכלוסייה) הם: יכולתם העדיפה של חברי הכנסת לעקוב אחר האירועים השוטפים, מעורבותם הפוליטית החזקה יותר, שקיעתם הזמנית של חלקים נרחבים מן הציבור באפאתיה פוליטית ומחויבותם הגבוהה יותר של חברי הכנסת לעמדו-תיהם המוצהרות (מקלוצקי, הופמן וארהארה, 1960).

יתר על כן, בשנות הששים התחוללו מספר תמורות אשר התחזקו בשנות השבעים, ואשר הכשירו את הקרקע לניגודים פנימיים חזקים בקרב חברי-הכנסת. חדירתם של כוחות צעירים בעלי מאפיינים חברתיים מגוונים לא רק הגדילה את התחלופה בכנסת אלא גם הפרה את אופיה ההומוגני של האליטה הנבחרת (בריכטה, 1971). בשל התרופפות הגיבוש הפנים-חברתי, גבר הקושי לגשר בין חילוקי-הדעות. המאבק הפוליטי הלך ונעשה, במידה רבה, אישי יותר ופחות כפוף לקווים המפלגתיים; ככל שהמעמד הפוליטי-האישי מושג בזכות הישגים אינדיווידואליים יותר מאשר בזכות השירות למפלגה, וככל שמעמיקה מעורבותם של אמצעי-התקשורת ההמוניים במערכת הפוליטית, מחריפים הניגודים בין חברי הכנסת לבין עצמם, והם נעשים כמעט בלתי-נמנעים. בתנאים כאלה, קשה לצפות

לתמימות־דעים גבוהה בכנסת, וממילא אין לצפות שהגוף הנבחר ירבה בשיכוך הקונפליקטים.

התנאים הללו אמנם מאפיינים את הכנסת בישראל, אולם הרקע והנסיבות עשויים להשתנות ובעקבות התמורות יש להניח כי יחולו שינויים גם בהתהוותן ובאופן הפיזור של הפונקציות הייצוגיות השונות. לא מן הנמנע שהממצאים הנוכחיים משקפים את התרבות הפוליטית המציינת את המערכת הישראלית. על כן, אפשר שבמשטר דמוקרטי, שבו קיימים שיטת בחירות אזוריות־אישיות ו/או מבנה פרלמנטרי אחר, יתגלה פיזור שונה של פונקציות ייצוגיות בהשוואה לכנסת ישראל. השערות אלו הן רק מקצת מן האפשרויות הנתרות כאתגר למחקר־המשך בתחום הייצוגיות הפוליטית, ולאור אפשרויות אלו, מן הראוי להמשיך במחקר הלגיסלטיבי במגמה לאתר את התנאים הפוליטיים השונים המאפשרים התהוות דיפרנציאלית של הפונקציות הייצוגיות בבתי־מחוקקים שונים.

נספח: שאלון לחברי הכנסת (מבוסס על מנבחר שאלות מהסקר השוטף) *

א. הערכת מצב המדינה בתחומים שונים

1. מהי הערכתך לגבי המצב הבטחוני של ישראל כיום?
 2. מהי הערכתך לגבי המצב הכלכלי של ישראל כיום?
 3. מהי הערכתך לגבי המצב של ישראל מבחינת יחסיה עם מדינות אחרות?
 4. מהי הערכתך לגבי המצב החברתי של ישראל כיום?
- בארבע השאלות שלעיל (1–4) קטגוריות התשובה האפשריות הן כלהלן:

- א) טוב מאד
- ב) טוב
- ג) לא כל־כך טוב
- ד) לא טוב
- ה) בכלל לא טוב

ב. הערכת מדיניות הממשלה בתחומים שונים

5. מהי דעתך על הדרך בה מטפלת הממשלה בבעיות הכלכליות של המדינה?
- א) מטפלת בדרך טובה מאד
 - ב) מטפלת בדרך טובה
 - ג) מטפלת בדרך לא כל־כך טובה
 - ד) מטפלת בדרך כלל לא טובה

* בשאלון המקורי אשר הועבר לנחקרים נשאלו חברי הכנסת בכל שאלה כיצד, לדעתם, מתחלקות התשובות בציבור (לפי אותן קטגוריות־תשובה אשר צוינו בשאלה הספציפית). חלק זה הושמט מאחר שאינו רלוונטי למאמר.

6. מהי דעתך על הדרך שבה מטפלת הממשלה בבעיות הקשורות ליחסיה של המדינה עם מדינות אחרות ?
- (א) מוצלחת מאד
(ב) מוצלחת
(ג) לא כל-כך מוצלחת
(ד) לא מוצלחת
(ה) בכלל לא מוצלחת
7. מהי דעתך על הדרך שבה מטפלת הממשלה בבעיות החברתיות של המדינה ?
- (א) מטפלת בדרך טובה מאד
(ב) מטפלת בדרך טובה
(ג) מטפלת בדרך די טובה
(ד) מטפלת בדרך לא כל-כך טובה
(ה) מטפלת בדרך כלל לא טובה
- ג. מידת התמיכה בהתנחלויות אזרחיות בשטחים המוחזקים
- ללא קשר אל דעתך בשאלה של החזקת השטחים כחלק ממדינת ישראל, או אי-החזקתם כחלק ממדינת ישראל, מהי דעתך על התנחלויות אזרחיות כיום באזורים הבאים ?
8. עד כמה אתה תומך בהתנחלויות כאלה לאורך בקעת הירדן ?
9. עד כמה אתה תומך בהתנחלויות אזרחיות כיום בפיתחת רפיח ובצפון סיני ?
10. ועד כמה אתה תומך בהתנחלויות האזרחיות כיום ברמת הגולן ?
- בשלוש השאלות שלעיל (8—10) קטגוריות התשובה האפשריות הן כלהלן:
- (א) מאד תומך
(ב) תומך
(ג) לא כל-כך תומך
(ד) בכלל לא תומך
- ד. הערכת נושאים הקשורים במדיניות פנים
11. האם המדינה צריכה לתת יותר או פחות עזרה לעולים ממה שהיא נותנת עכשיו ?
- (א) הרבה יותר עזרה
(ב) יותר עזרה
(ג) בערך כמו עכשיו
(ד) פחות עזרה
(ה) הרבה פחות עזרה
12. האם כתוצאה מהעלייה נוצרו קשיים לאוכלוסייה הישראלית להשיג את הדרוש להם ?
- (א) כן, במידה רבה מאד
(ב) כן, במידה רבה
(ג) כן, במידה מסוימת
(ד) כן, במידה מועטה
(ה) בכלל לא

13. יש חילוקי-דעות בין היהודים על בעיות של דת בישראל. האם אתה חושב שעכשיו היחסים בין הדתיים והלא-דתיים טובים ?
- (א) טובים מאד
(ב) די טובים
(ג) לא כל-כך טובים
(ד) לא טובים כלל
14. יש הרבה עדות בישראל, גם אשכנזיות וגם ספרדיות. האם אתה חושב שעכשיו היחסים בין העדות טובים ?
- (א) טובים מאד
(ב) די טובים
(ג) לא כל-כך טובים
(ד) לא טובים כלל

ביבליוגרפיה

- אדלר, ח., תנועות הנוער בחברה הישראלית. ירושלים, מכון הנרייטה סאלד, 1962.
- אייזנשטדט, ש. ג., החברה הישראלית. ירושלים, מאגנס, 1967.
- בן סירא, ז., המצב הנוכחי בעיני הציבור; ניתוח אינדיקטורים חברתיים בתקופת מאי-יולי, 1972.
- ירושלים, האוניברסיטה העברית — המכון לקומוניקציה והמכון למחקר חברתי שימושי, 1972.
- בריכטה, א., 'השינויים בהרכב הכנסת השביעית'. מדינה וממשל, 2, 1971, עמ' 150—154.
- גורביץ', מ. ווינגרוד, א., 'מי מכיר את מי? רשתות של מגעים באליטה הישראלית'. מגמות, כ"ב (4), 1976, עמ' 79—357.
- הורוביץ, ד. וליסק, מ., מיישוב למדינה: יהודי ארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי כקהילה פוליטית. תל אביב, עם עובד, 1977.
- כספי, ד., בין הנציגים למיוצגים: תפיסת חברי הכנסת את דעות הציבור (חיבור לקבלת תואר דוקטור), ירושלים, האוניברסיטה העברית, החוג למדע המדינה, 1976.
- שנתון סטטיסטי לישראל; 1971. ירושלים, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1972.
- ANTONOVSKY, A. and ARIAN, A., *Hopes and Fears of Israelis: Consensus in a New Society*. Jerusalem, Academic Press, 1972.
- BRICHTA, A. and BEN-DOR, G., 'Representation and Misrepresentation of Political Elites: The Case of Israel.' *Jewish Social Studies*, 36, 1974, pp. 234—252..
- BUDGE, I., *Agreement and Stability of Democracy*. Chicago, Markham, 1970.
- EISENSTADT, S. N. and BEN-DAVID, J., 'Intergenerational Tensions in Israel.' *International Social Science Bulletin*, 8, 1976.
- DE GRAZIA, A., 'Representation: Theory.' In: *International Encyclopedia of Social Sciences*. London, Macmillan, 1968..
- KIEY, V.O. Jr., *Public Opinion and American Democracy*. New York, Knopf, 1961.
- LISSAK, M., *Social Mobility in Israeli Society*. Jerusalem, Israel Universities Press, 1969.
- MATRAS, J., *Populations and Societies*. New York, Prentice-Hall, 1973.
- MCCLOSKEY, H., 'Consensus and Ideology in American Politics.' *American Political Science Review*, 58, 1964, pp. 361—382.
- MCCLOSKEY, H., HOFFMAN, P. J. and O'HARA, R., 'Issue; Conflict and Consensus among Party Leaders and Followers.' *American Political Science Review*, 54, 1960, pp. 406—427.